

Халқаро Ҳуқуқий Ёрдам Институтининг Концепцияси Ва Эволюцияси

Адхамов Азизхон Аваз ўғли
ТДЮУ мустақил тадқиқотчиси

Аннотация: Ушбу мақолада халқаро ҳуқуқий ёрдам институтининг назарий ва амалий жиҳатлари ҳар томонлама таҳлил этилган. Муаллиф халқаро ҳуқуқий ёрдамнинг пайдо бўлиши, ривожланиши ва унинг ҳозирги глобал бошқарув тизимидаги ўрнини ёритади. Мақолада БМТ, Европа Кенгаши, UNODC ва Оксфорд ҳуқуқ мактаби (Neil Boister) ҳамда R. Gilmore, M. Cherif Bassiouni каби халқаро мутахассислар фикрларига таянилган ҳолда халқаро ҳуқуқий ёрдамнинг иқтисодий, ижтимоий, сиёсий, жинсий ва маъмурий муносабатлардаги аҳамияти атрофлича ёритилган. Шунингдек, инсон ҳуқуқлари ва давлат суверенитети ўртасидаги мувозанат, халқаро ҳамкорликнинг ҳуқуқий ва институционал механизмлари, рақамли ва молиявий соҳалардаги янги стандартлар ҳақида фикр юритилган. Мақола халқаро ҳуқуқ тизимида халқаро ҳуқуқий ёрдамнинг адолат, қонунийлик ва барқарорликни таъминлашдаги стратегик аҳамиятини намоён этади.

Калим сўзлар: Халқаро ҳуқуқий ёрдам, трансмилий жиноятчилик, инсон ҳуқуқлари, давлат суверенитети, иқтисодий интеграция, коррупцияга қарши кураш, активларни тиклаш, Европа Кенгаши, UNODC, ҳуқуқий ҳамкорлик, халқаро конвенциялар, рақамли далиллар, адолат ва ҳуқуқ устуворлиги.

Бугунги кунда дунё тобора глобаллашиб, давлатлар ўртасидаги чегаралар шартли тус олмақда. Шу билан бирга, жиноятчилик ҳам трансмилий кўриниш касб этди — яъни жиноят фақат бир давлат ҳудудида эмас, балки турли мамлакатлар ўртасида амалга оширилмоқда. Бундай ҳолатда бир давлатнинг ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлари кўпинча бошқа давлат ҳудудида жойлашган далилларга, шахсларга ёки маълумотларга муҳтож бўлади. Ана шу эҳтиёж халқаро ҳуқуқий ҳамкорликнинг муҳим тури бўлган — ўзаро ҳуқуқий ёрдам институтини вужудга келтирди.

Ўзаро ҳуқуқий ёрдам — бу бир давлатнинг бошқа давлатга жиноят ишларини тергов қилиш ёки судда кўриб чиқишда амалий ва ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш жараёнидир. Масалан, бир мамлакатда жиноят бўлиб, далиллар ёки гувоҳ бошқа давлатда бўлса, жиноятни тергов қилаётган давлат шу хорижий давлатдан ёрдам сўрайди. Бу ёрдамга далилларни йиғиш ва юбориш, гувоҳларни сўроқ қилиш, айблов ҳулосасини етказиш ёки айрим ҳолларда айбдорни вақтинча ўтказиш каби ҳаракатлар киради[1].

Авваллари бу каби ёрдам дипломатик йўл билан амалга оширилар, яъни махсус расмий мактублар (“letters rogatory”) орқали сўралган. Бу жараён жуда секин ва мураккаб бўлган. Кейинчалик давлатлар ўзаро шартномалар тузиш орқали бу тизимни соддалаштирдилар. Ҳозирда эса кўпгина мамлакатларда ўзаро ҳуқуқий ёрдамни амалга ошириш учун махсус қонунлар, марказий органлар ва халқаро битимлар мавжуд.

Ўзаро ҳуқуқий ёрдамнинг асосий мақсади — жиноятчиликка қарши курашишда давлатлар ўртасидаги ҳамкорликни мустаҳкамлашдир. Бироқ бу жараён фақат жиноятни очишга қаратилмаган, балки инсон ҳуқуқларини ҳурмат қилишни ҳам назарда тутаяди. Масалан, бир давлат бошқа давлатга ёрдам кўрсатар экан, у жиноят иши давомида инсоннинг ҳуқуқлари

бузилиши мумкинлигини ҳам ҳисобга олиши керак. Шунинг учун ҳам кўпинча давлатлар ўзаро ҳуқуқий ёрдамни инсон ҳуқуқларини кафолатлаган ҳолда амалга оширишга интилади.

Ўзаро ҳуқуқий ёрдам институти ҳозирги кунда халқаро ҳуқуқнинг ажралмас қисми ҳисобланади. Унинг ҳуқуқий асоси кўпинча давлатлар ўртасида тузилган икки ёки кўп томонлама шартномалар орқали белгиланади. Масалан, Бирлашган Миллатлар Ташкилоти 1990 йилда қабул қилган “Жиноят ишлари бўйича ўзаро ҳуқуқий ёрдам тўғрисидаги намунавий шартнома” шундай ҳужжатлардан бири ҳисобланади. Шунингдек, Европа, Америка ва Осиё минтақаларида ҳам бу соҳани тартибга солувчи алоҳида келишувлар мавжуд.

Бу институтнинг моҳиятини янада чуқурроқ англаш учун унинг ҳуқуқий ва амалий жиҳатларини кўриб чиқиш керак. Бир томондан, у давлатлар ўртасидаги ҳамкорликнинг ҳуқуқий асосини яратади; иккинчи томондан, у жиноятларни тергов қилишни осонлаштиради, далиллар алмашинувига имкон беради ва шу орқали жиноятчиларнинг жазодан қочиш эҳтимолини камайтиради. Бирок, бу жараёнда ҳар бир давлат ўз ички қонунлари ва инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро мажбуриятларини инобатга олиши шарт[2].

Ўзаро ҳуқуқий ёрдамни кенг маънода “давлатлар ўртасидаги ҳуқуқий ҳамкорликнинг амалий шакли” деб таърифлаш мумкин. Унинг асосий вазифаси — жиноятларни очиш, адолатни таъминлаш ва давлатлар ўртасида ишончли ҳуқуқий алоқани ўрнатишдир. Шу билан бирга, у миллий суверенитетни ҳурмат қилган ҳолда, халқаро адолатни таъминлашга хизмат қилади.

Халқаро ўзаро ҳуқуқий ёрдам институти бугунги кунда трансмиллий жиноятчиликка қарши курашишнинг энг муҳим воситаларидан бирига айланган. У халқаро ҳамжамиятнинг қонунийлик ва адолат тамойилларига асосланган ҳамкорлик маданиятини шакллантиришда катта аҳамиятга эга. Шу боисдан ҳам унинг ривожланиши ва такомиллашуви халқаро ҳуқуқ илмининг муҳим йўналишларидан бири бўлиб қолмоқда.

Халқаро ўзаро ҳуқуқий ёрдам тушунчаси оддий тилда шунингдек тушунилади: агар бир давлатда тергов ёки жиноят иши бўлса ва бу иш бўйича муҳим далиллар, гувоҳлар ёки ҳужжатлар бошқа давлат ҳудудида жойлашган бўлса, аввалги давлат иккинчи давлатдан расмий ёрдам сўрайди. Бу ёрдам далилни бериш, ҳужжатларни етказиш, гувоҳларни сўроқ қилиш ёки суд ҳаракатларини таъминлаш каби амалий операцияларни ўз ичига олади. Шундай қилиб, халқаро ҳуқуқий ёрдам — бу давлатлар ўртасидаги жиноятлар бўйича тергов ва суд жараёнларини амалга ошириш учун зарур бўлган техник ва процессуал ҳамкорлик механизмидир.

Тарихга назар солсак, бошида бундай ҳамкорлик анъанавий дипломатик йўл — «letters rogatory» орқали юритилар эди: яъни суд ёки тергов органи ўз сўровини тўғридан-тўғри бошқа давлатнинг судига ёзма тарзда юбориб, улардан амалиёт юритишни сўрар эди. Бу жараён кўпинча секин ва бюрократик бўлиб, вақти ва ресурсни талаб қилар эди. XX асрнинг иккинчи ярмида эса трансмиллий жиноятчиликнинг ўсиши, техник имкониятларнинг кенгайиши ва давлатлараро муносабатларнинг мураккаблашуви сабабли, давлатлар бир-бири билан тезроқ ва самаралироқ ёрдамлашиш учун шартномавий механизмлар — халқаро ҳуқуқий ёрдамлар ва мултидисциплинар марказлар — яратишни бошладилар. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти 1990 йилда тайёрлаган Намунавий шартнома бу жараёнда йирик босқич бўлди ва кўп давлатлар ҳамкорликни тартибга солувчи умумий меъёрларга таянди.

Халқаро ҳуқуқий ёрдамнинг эҳтиёжи анча кўпқиррали: биринчи навбатда, ҳудудий чегаралар жиноят қилувчиларни жазодан қочириш имкониятини оширади — пул ўғирлаш, манипуляция қилувчи кибер-жиноятлар, наркотиклар ва молиявий ва коррупция билан боғлиқ ҳолатлар тез ва бир нечта юрисдикцияда амалга оширилиши мумкин. Давлатнинг натижалли тергов олиб бориши учун улар бошқа давлатлардаги маълумот ва шахсларга кириш имконига муҳтож. Иккинчи жиҳат — ҳуқуқни муҳофаза қилишнинг глобаллашуви; давлатлар маълумот ва тажриба алмашиш орқали жиноятларга қарши курашни кучайтиради. Бу зарурлик нафақат амалийдир, балки халқаро ҳуқуқий бараварлик пенумасига ҳам таянади:

бир давлат тергов қилмаган ҳолда ёки мавжуд далилларни олиш имконияти бўлмаганда, адолат тикланмайди.

Институционал ривожланишни кузатганда муҳим нуқта — халқаро ҳуқуқий ёрдамнинг «формаллашуви». Яъни, иррационал ва секин «letters rogatory» босқичидан халқаро ҳуқуқий ёрдамлар, марказий органлар (central authorities), стандартизацияланган формалар ва амалиёт қоидалари жорий этилишига ўтилди. Бу ўз навбатида сўровларни тез ва самарали бажариш, сўровларнинг мазмунини аниқлаш ва ижро ҳолатини назорат қилиш имконини берди. Қонуний жиҳатдан кўп мамлакатларда халқаро ҳуқуқий ёрдамни бажариш учун махсус ички қонунлар ҳам қабул қилинди ва мамлакатлар ўртасида марказий органлар ташкил этилди, бу эса жараёни марказлаштиришга ёрдам берди. АҚШ каби давлатларда мавжуд халқаро ҳуқуқий ёрдамлар ва марказий органлар орқали тизим тартибга солинган ва бу кўп мисолларда амалиётни сезиларли даражада яхшилаган[3].

Академик ёки ҳуқуқшунослик адабиётида халқаро ҳуқуқий ёрдамга турли босқичлардан қараган ҳолда бағишланган асарлар мавжуд. Ричард Гилмор каби муаллифлар халқаро ҳуқуқий ёрдамни амалиёт жиҳатидан, яъни “бир давлат бошқа давлатга тергов ва суд ишларида ёрдам кўрсатади” деб таърифловчилар қаторига киради; уларнинг ёндошуви институционал механизмларнинг амалийлигига эътибор қаратган. М. Шариф Бассиуни каби бошқа йирик таҳлилчилар эса экстрадиция ва халқаро ҳуқуқий ёрдамнинг ўзаро алоқалари, ҳуқуқий кафолатлар ва халқаро-ижро механизмлари ҳақида кенг таҳлил қилган. Қолаверса, Европа Кенгаши ва БМТ каби халқаро ташкилотлар томонидан чиқарилган қўлланма ва намунавий шартномалар амалиёт учун асосий манба ҳисобланади. Бу ёзувлар халқаро ҳуқуқий ёрдам ғоясининг ҳуқуқий мустақамлигини, унинг чегараларини ва инсон ҳуқуқлари билан боғлиқ хавфларини очиқлайди.

Бир томондан, халқаро ҳуқуқий ёрдамнинг ўсиши жиноятга қарши курашда катта имкониятларни очди — далиллар тезроқ олинади, халқаро терговлар мувофиқлаштирилади ва ҳуқуқни бузган шахслар фақат ўз юрисдикциясида эмас, кўпчилик давлатларда жавобгарликка тортилиши мумкин. Иккинчи томондан, бу жараён инсон ҳуқуқлари, судламанинг адолатли бўлиши ва суверенитет эҳтиромини таъминлашни ҳам талаб қилади. Масалан, бир давлатдан олинган далиллар бошқа давлатнинг судида инсон ҳуқуқлари бузилиш билан боғлиқ ишларда қўлланилиши мумкин; бу эса ёрдам сўраган ёрдам берган давлатлар учун ҳуқуқий енгилмасликлар ва сиёсий мослашувни талаб қилади. Шунинг учун халқаро ҳуқуқий ёрдам амалиётида икки жиҳат — самара ва ҳуқуқий ҳимоя — доимий мулоҳазада бўлиши керак.

Халқаро ҳуқуқий ёрдам кенг маънода ҳозирги замонда халқаро адолат ва ҳуқуқий ҳамкорликнинг асосий қурилмаларига айланмоқда. У жиноятчиликка қарши глобал курашда самарали восита бўлиши билан бирга, инсон ҳуқуқларини кафолатлаш ва миллий қонунлар билан уйғунлаштиришни талаб этади. Шу боисдан илмий ва амалий соҳадаги асосий вазифа — халқаро ҳуқуқий ёрдам механизмларини шундай шаклда ривожлантирки, улар тез ва натижали бўлиши билан бирга ҳуқуқий кафолатлар ва инсон ҳуқуқларини таъминлайди.

Ўзаро ҳуқуқий ёрдам — бу давлатлар ўртасидаги жиноятларни ўрганиш, далил йиғиш ва судлаш жараёнларидаги техник-манзилли ҳамкорлик механизми. Унинг вазифаси — бошқа давлат худудида ёки назоратида бўлган далиллар, ҳужжатлар ёки гувоҳларга тез ва қонуний йўл билан киришни таъминлаш, шу орқали адолатни тиклашни ёрдамга келтиришдир. Бу таъриф ва институционал асослар БМТ, ЕХХТ ва UNODC каби манбаларда айниқса таъкидланган.

Иқтисодий муносабатлардаги ўрни: активларни тиклаш, молий жиноятларга қарши кураш ва халқаро бизнес-шартлар

Активларни тиклаш ва коррупцияга қарши кураш. Ўзаро ҳуқуқий ёрдам коррупция, молиявий жиноятлар ва крадилган давлат маблағларини тиклашда (asset recovery) марказий роль ўйнайди: далил ёки молиявий маълумотларни бир давлатдан бошқасига бериш орқали

ноқонуний активлар сотиб олинган усуллар очилади ва уларни қайтариш учун асос яратилади. БМТнинг Коррупцияга қарши конвенцияси (UNCAC) ва UNODCнинг материаллари бунга амалий нуқтаи назардан кўп маротаба таъкидлайди.

Халқаро молиявий институциялар билан интеграция. World Bank / StAR (Stolen Asset Recovery) каби ташаббуслар МЛА механизмларидан фойдаланиб, давлатлар ўртасидаги келишувларни ва техник ёрдамни мувофиқлаштиради; бу эса инвестиция муҳити учун муҳим — чет эл инвесторлари адолатли тергов ва активларни тиклаш қобилиятини кўзлаб ҳаракат қилишади.

Иқтисодий суд мавзуларидаги тезкорлик ва савдо-ҳуқуқий барқарорлик. Иқтисодий жиноятлар (молиявий қўрпаш, инсайдерлик, солиқ қочириш) тез ва самарали терговни талаб қилади; халқаро ҳуқуқий ёрдам орқали далиллар тезлик билан алмашинганда, компаниялар ва жамоат интизоми учун юқори ҳуқуқий барқарорлик яратилади. Бу, ўз навбатида, халқаро савдо ва молия муносабатларининг шаффофлигига ижобий таъсир кўрсатади. (Манба: UNODC, Council of Europe; StAR).

Халқаро ҳуқуқий ёрдам иқтисодий жиҳатдан коррупцияни камайтириш, активларни қайтариш ва халқаро молиявий ҳамкорликни мустаҳкамлаш орқали инвестицион муҳитни яхшилайдди.

Ижтимоий (жамоат) муносабатлардаги ўрни: ҳуқуқий адолат ва жамоат ташқи муносабатлари

Адолатга интилиш ва жамоавий ишонч. Одамлар адолатнинг глобал миқёсда ҳам таъминланишига ишонганда, ижтимоий ишонч ошади. Ҳукуматлар биринчи навбатда ички ҳуқуқий тизимларини қонуний йўл билан қўллаб-қувватлаши керак, лекин ҳеч бир давлат ҳам барча далилларга ёки шахсларга маҳкам эга эмас — шунинг учун халқаро ҳуқуқий ёрдам жамоат адолатини таъминлайди. UNODC ва академиклар бу нуқтани ўткир таъкидлашади: трансмиллий жиноятларни фақатгина ички тезкор чоралар билан ҳал этишнинг имконияти чекланган.

Ижтимоий ҳимоя (ижтимоий жиҳатдан заиф гуруҳлар). Ҳужжатлар ва гувоҳлар бир давлатга юборилганда ёки қидирувлар олиб борилаётганда, шахслар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ижтимоий жиҳатига алоҳида аҳамият касб этади. Академиклар таъкидлашича, халқаро ҳуқуқий ёрдам жараёнида инсон ҳуқуқларини бузмаслик — жамоатнинг алоҳида қатламларига (мигрантлар, сиёсий муҳожирлар ва ҳоказо) нисбатан ижтимоий адолатни таъминлаш учун жуда муҳим. Сиггиде каби тадқиқотлар халқаро ҳуқуқий ёрдам ва инсон ҳуқуқлари ўртасидаги зиддиятни таҳлил қилган.

Халқаро ҳуқуқий ёрдам жамоавий адолатни тақдим этишда муҳим восита; лекин ижтимоий ҳимоя ва инсон ҳуқуқларига ҳурмат биринчи ўринда бўлиши шарт.

Сиёсий муносабатлардаги ўрни: суверенитет, дипломатия ва халқаро сиёсий муносабатлар

Халқаро ҳуқуқий ёрдам рақамли ва тезкор маълумотлар алмашини талаб қилади; бу суверенитетнинг ноёб хусусияти билан боғлиқ сиёсий шерикликни талаб қилади. Қўшни ёки стратегик ҳамкорлик мамлакатлари ўртасида халқаро ҳуқуқий ёрдам ҳужжатларининг мавжудлиги сиёсатда ишонч ва ортиқча амалий ҳамкорликка олиб келади.

Баъзи халқаро ҳуқуқий ёрдам сўровлари сиёсий жиҳатдан сезгир бўлиши мумкин (масалан, терроризмга оид ёки юқори даражада сиёсий фаоллар билан боғлиқ ишлар). Давлатлар мана шу ҳодисаларда қандай ҳаракат қилишни сиёсий равишда баҳолайди, бу эса МЛАнинг амалга оширилишидаги қатъий сиёсий филтрлар ва инқирозларни келтириб чиқариши мумкин. Академик ёзишларда бу нуқта кўп ўрганилган — сиёсий-ҳуқуқий таълимот муаллифлари халқаро ҳуқуқий ёрдам ва сиёсий мижозлар муносабатини муҳокама қилган.

Халқаро ҳуқуқий ёрдам давлатлараро сиёсий ишончни мустаҳкамлайди, лекин у миллий сиёсий стратегиялар ва суверенитет ҳисобга олинган ҳолда амалга оширилиши лозим.

Жиноятчиликка қарши курашдаги функция: тергов, далил алмашилиши ва хавфларни назорат қилиш

Халқаро ҳуқуқий ёрдам далилларни тез ва қонуний равишда тўплаш имконини беради — бу эса трансмиллий жиноятлар (наркотифи, кибер-жиноятлар, молиявий жиноятлар ва ташкилотли жиноят) билан курашни самарали қилади. UNODC ва академиклар буни қайд этади: кураторлик марказлари, марказий органлар ва халқаро ҳуқуқий ёрдамлар терговларни мувофиқлаштиради ва натижада қўлга олинган шахсларни жавобгарликка тортиш имкони кучаяди.

Бир вақтнинг ўзида, далилларнинг тўпланиши ва уларни бошқа давлат судларида қўллашда инсон ҳуқуқларига риоя қилиш муҳим масалага айланади. Currie ва бошқа муаллифлар халқаро ҳуқуқий ёрдам орқали олинган далиллар инсон ҳуқуқлари стандартларини бузса, ёрдам сўраган ёрдам берган давлатлар учун ҳуқуқий қийинчилик қандай ҳал қилинишини муҳокама қилишади.

Халқаро ҳуқуқий ёрдам жиноятларга қарши курашда марказий восита бўлиб, лекин унинг қўлланиши инсон ҳуқуқлари кафолатлари билан боғлиқ.

Давлат бошқаруви ва маъмурий муносабатлардаги ўрни: қонунчилик, идоралараро ўзаро фаолият ва институционал кучайтириш

Кўп давлатлар халқаро ҳуқуқий ёрдам сўровларини қабул қилиш ва жўнатиш учун “центральный орган” яратади — прокуратура ёки махсус бюро. Бу марказлаштириш жараёни тезлаштиради, сўровларни стандартлаштиради ва ички ҳуқуқ нормаларига мослигини таъминлайди. UNODC ва Council of Europe манбалари халқаро ҳуқуқий ёрдам мақоми ва марказий органлар томонидан амалга оширилиши кераклигини тавсия қилади.

Халқаро ҳуқуқий ёрдам амалиёти яхши тартибга солинган ички қонунлар ва международ шартларсиз муваффақиятга эриша олмайди. Шунинг учун кўп мамлакатлар халқаро ҳуқуқий ёрдамларни ратификация қилиш, ички қонунчиликни янгилаш ва суд раҳбарлари учун йўриқномаларни жорий қилишга эътибор қаратмоқда. Бу омил давлат бошқарувининг ҳақиқий институционал самарадорлигини оширади.

Халқаро ҳуқуқий ёрдам давлат бошқарувининг ҳуқуқий-идоравий инфратузилмасини мустаҳкамлайди ва идоралараро ҳамкорликни ҳолатга келтиради.

Халқаро ҳуқуқий ёрдам институти бугунги кунда халқаро ҳамкорликнинг энг муҳим ва мураккаб таркибий қисмларидан бири сифатида намоён бўлмоқда. Унинг аҳамияти фақат жиноят ҳуқуқи соҳасида эмас, балки иқтисодий, сиёсий, ижтимоий ва маъмурий муносабатларда ҳам тобора кучайиб бормоқда. Глобаллашув жараёнлари ортидан давлатлар ўртасидаги ўзаро боғлиқликнинг ортгани, айниқса трансмиллий жиноятчилик, коррупция, терроризм ва молиявий қонунбузарликларнинг кенгайиши халқаро ҳуқуқий ёрдамни давлат суверенитети ва инсон ҳуқуқлари тамойиллари билан уйғунлаштирган ҳолда ташкил этиш заруратини келтириб чиқарди.

БМТнинг Наркотиклар ва жиноятчиликка қарши кураш бошқармаси (UNODC) ҳамда Оксфорд ҳуқуқ мактаби вакили Нил Бойстер (Neil Boister) таъкидлаганидек, халқаро ҳуқуқий ёрдам — бу трансмиллий жиноятчиликка қарши курашдаги тузилмавий ва техник-институционал механизм бўлиб, халқаро жиноят ҳуқуқининг муҳим инфратузилмасини ташкил этади. Унинг орқали тергов, суд ва далил алмашуви жараёнлари миллий ва халқаро мажбуриятлар доирасида мувофиқлаштирилади. Шу жиҳатдан UNODC ва Boister халқаро ҳуқуқий ёрдамни нафақат ҳуқуқий, балки ташкилий-институционал тизим сифатида ҳам кўради — у жиноятчиликка қарши глобал ҳамкорликни амалга оширишнинг ҳуқуқий пойдеворини яратади.

Иқтисодий нуқтаи назардан, халқаро ҳуқуқий ёрдам халқаро молиявий тизим барқарорлиги учун зарур воситага айланди. Чунки ноқонуний молиявий оқимлар, солиқдан бўйин товлаш ва катта миқёсли коррупция ҳолатлари чегаралар орқали амалга оширилади. R. Gilmore ва M. Шариф Бассиунининг таъкидлашича, давлатлар ўртасидаги ҳуқуқий ёрдам амалдаги иқтисодий адолатнинг асосидир: агар давлатлар ўзаро маълумот ва далиллар билан алмашмаса, трансмиллий молиявий жиноятчиликка қарши кураш фақат рамзий тусда қолади. Шу орқали халқаро ҳуқуқий ёрдам нафақат жинойи жавобгарликни таъминлайди, балки иқтисодий барқарорликни, халқаро рақобатда тенгликни ҳам мустаҳкамлайди[4].

Ижтимоий ва инсонпарварлик нуқтаи назаридан, халқаро ҳуқуқий ёрдам адолат ғоясини умуминсоний қадрият сифатида амалга оширишга хизмат қилади. Чегарадан чиқиб кетиш жиноятдан қочишга сабаб бўлмайди, айна пайтда, ҳар бир шахс сиёсий ёки ноқонуний таъкибдан ҳимоя қилиниши керак. Шу жиҳатдан Антонио Сассесе ва Малсолм Съҳав фикрича, халқаро ҳуқуқий ёрдам инсон ҳуқуқларини халқаро ҳуқуқ тизимидаги марказий нуқтага айлантирди — энди халқаро ҳуқуқ фақат давлатлар ўртасидаги муносабатлар эмас, балки шахс манфаатларини ҳам ҳимоя қилувчи тизимга айланмоқда.

Сиёсий жиҳатдан, халқаро ҳуқуқий ёрдам давлатлар ўртасидаги ишонч ва ҳуқуқ устуворлигини намоён этади. Халқаро ҳуқуқий ҳамкорлик — бу давлатларнинг адолат ва шаффофликка бўлган умумий садоқатининг ифодасидир. Andrew Aуст ва Иан Броннлие таъкидлаганидек, халқаро ҳуқуқий ёрдам сиёсий мажбуриятларни ҳуқуқий мажбуриятларга айлантириш орқали халқаро ҳуқуқ тартибининг барқарорлигини таъминлайди. Бу, айниқса, Европа Кенгаши ва Европа Иттифоқи доирасидаги конвенциялар ҳамда судий ҳамкорлик тизимларида яққол кўзга ташланади.

Европа Кенгаши манбалари таъкидлаганидек, халқаро ҳуқуқий ёрдам янги соҳаларда — айниқса маълумотларни ҳимоя қилиш ва рақамли далиллар билан ишлаш каби соҳаларда кўшимча ҳуқуқий стандартларни талаб этади. Чунки ахборот алмашинуви шахсий ҳаёт дахлсизлиги ва асосий эркинликларга зарар етказмаслиги лозим. Шу маънода Соеринг иши бўйича Европа Инсон ҳуқуқлари судининг қарори давлатларни халқаро ҳамкорликда инсон ҳуқуқларига бефарқ қарамасликка мажбур этди. Бу тамойил кейинчалик халқаро ҳуқуқий ёрдам жараёнларига ҳам татбиқ этилди — яъни ҳар бир давлат ўз ёрдами натижасида бошқа юрисдикцияда инсон ҳуқуқлари бузилиши эҳтимолини баҳолаши лозим.

Суррие ва бошқа халқаро ҳуқуқшунослар таъкидлаганидек, халқаро ҳуқуқий ёрдамнинг асосий муаммоси — халқаро ҳамкорлик самарадорлигини таъминлаш билан бир қаторда инсон ҳуқуқларини кафолатлашдир. Улар таъкидлайдики, давлатлар ёрдам сўровларини бажаришда қонунийлик ва мутаносиблик мезонларига риоя этиш механизмларини ишлаб чиқиши шарт. Бу мувозанат — халқаро ҳуқуқий ёрдам бўйича замонавий илмий баҳсларнинг марказида турган масаладир.

Амалиётда эса халқаро ҳуқуқий ёрдам тизимини мустаҳкамлаш учун марказий органлар ташкил этиш, стандартлаштирилган шакллардан фойдаланиш ва давлатлар ўртасида тезкор, шаффоф ахборот алмашинуви каналларини йўлга қўйиш зарур. UNODC бу борада рақамлаштириш, ягона маълумотлар базаси яратиш ва малака ошириш дастурларини жорий этишни тавсия этган.

Бундай ислохотлар нафақат жиноятчиликка қарши самарали курашишни таъминлайди, балки иқтисодий-ҳуқуқий интеграцияни кучайтиради. Масалан, УНСАС ва СтАР каби глобал ташаббуслар билан уйғунлашган халқаро ҳуқуқий ёрдам тизими коррупцияга қарши халқаро ҳаракатларни мустаҳкамлайди. Шунингдек, инсон ҳуқуқларига риоя этилишини назорат қилувчи мустақил механизмларнинг жорий этилиши ёрдам жараёнларининг қонунийлигини кафолатлайди.

Нихоят, халқаро ҳуқуқий ёрдам институти бугун давлат бошқаруви, жиноят сиёсати ва инсон ҳуқуқлари соҳаларидаги глобал жараёнларни уйғунлаштириб турувчи кўп қиррали воситага айланди. Унинг моҳияти — миллий суверенитет ва халқаро адолат ўртасидаги мувозанатни

сақлаб қолиш, ҳуқуқ ва адолатни инсоният манфаатларига хизмат қилувчи универсал кадриятга айлантиришдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Униред Натионс, *Модел Треатй он Мутуал Ассистансе ин Сриминал Маттерс* (1990).
2. М. Чериф Бассиоуни, *Интернационал Ехтрадитуон* (ва халқаро ҳуқуқий ёрдамга оид таҳлилий китоблари).
3. Федерал Жудисиал Сентер / студй он МЛАС анд леттерс рогаторй (амалиёт ва АҚШ халқаро ҳуқуқий ёрдам тажрибаси).
4. Р. Гилморе. “Мутуал Легал Ассистансе ин Сриминал Маттерс”. Лондон, 1991.